

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ – ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠ.ΠΟ.Τ. – 28^η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ –
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ 2

*Πρακτικά της 2^{ης} Συνάντησης
Ρέθυμνο, 26-28 Νοεμβρίου 2010*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΑΝΔΡΙΑΝΑΚΗΣ – ΠΕΤΡΟΥΛΑ ΒΑΡΘΑΛΙΤΟΥ
ΙΡΙΣ ΤΖΑΧΙΛΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ ΙΩΑΝΝΑΣ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ
ΡΕΘΥΜΝΟ 2012

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ 2

*Πρακτικά της 2ης Συνάντησης
Ρέθυμνο, 26-28 Νοεμβρίου 2010*

ARCHAEOLOGICAL WORK IN CRETE 2

*Proceedings of the 2nd Meeting
Rethymnon, 26-28 November 2010*

Επιστημονική Επιμέλεια:

Μιχάλης Ανδριανάκης
Πειρούλα Βαρθαλίτου
Ίρις Τζαχίλη

Editing:

Michalis Andrianakis
Petroula Varthalitou
Iris Tzachili

© 2012 Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης
και οι συγγραφείς

© 2012 Faculty of Letters Publications, University of Crete
and the contributors
<http://www.phl.uoc.gr>

ISBN: 978-960-9430-07-4

Συντονισμός & Οργάνωση Εργασιών Συνεδρίου:
Νικολέττα Πύρρου

Επιμέλεια Έκδοσης – Σελιδοποίηση:
Ελπίδα Συγγελάκη

Εκτύπωση:

Γραφικές Τέχνες «ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ»

Οδός Α', τετράγωνο 9

ΒΙ.Π.Ε. Ηρακλείου Κρήτης

Τηλ. 2810-382800, Φαξ 2810-380887

Email: typokreta@her.forthnet.gr – info@kazanakis.gr

www.kazanakis.gr

ΠΕΤΡΑΣ ΣΗΤΕΙΑΣ: ΠΡΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ - ΠΡΩΙΜΟ ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ ΤΑΦΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ 2

ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ ΜΕΤΑΞΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το 2004 ξεκίνησε στο Λόφο II ή Κεφάλα του Πετρά Σητείας η ανασκαφή εκτεταμένου νεκροταφείου με τάφους-οικίες, η χρήση του οποίου ξεκίνησε στην ΠΜ I και συνεχίστηκε οπωσδήποτε μέχρι το τέλος της Προανακτορικής για τον Πετρά περίοδου, τη ΜΜ ΙΒ-ΙΙΑ, ενώ περιέλαβε και λίγες παλαιοανακτορικές ταφές (Τσιποπούλου 2010 και 2011, www.petras-excavations.gr)¹. Μέχρι σήμερα 11 μεγάλα ταφικά κτήρια έχουν εντοπισθεί και ανασκαφεί συνολικά ή εν μέρει, αλλά είναι βέβαιο ότι υπάρχουν και άλλα, καθώς και ταφές εκτός κτηρίων, σε ταφικά αγγεία (σχ. 1, εικ. 1). Οι ανασκαφές των δύο τελευταίων ετών έδειξαν ότι μερικά τουλάχιστον από τα ταφικά κτήρια έχουν κτισθεί πάνω σε λείψανα παλαιότερων, χρονολογημένων στην ΠΜ ΙΙΒ.

Η ανασκαφή, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, ενός νέου, άγνωστου και πρακτικά ασύλητου, πρώιμου μινωικού νεκροταφείου, το οποίο μάλιστα ανήκει σε οικισμό καλά γνωστό και με μεγάλη χρονική διάρκεια, ανακτορικό από τη ΜΜ ΙΙΑ και εξής, αποτελεί σπάνια και λαμπρή ευκαιρία προώθησης της έρευνας, σχετικά όχι μόνο με την ταφική αρχιτεκτονική, τις ταφικές πρακτικές και την παλαιοανθρωπολογία, αλλά και με την κοινωνική οργάνωση και την κατανόηση των βαθιών κοινωνικοπολιτικών αλλαγών που οδήγησαν στην ίδρυση των ανακτόρων. Εξάλλου, η ίδια η θέση του νεκροταφείου, σε πλάτωμα λόφου υψηλότερου από το Λόφο I, όπου ο αστικός οικισμός και το ανάκτορο, αλλά σε άμεση γειτνίαση με την παλαιότερη κατοίκηση της ευρύτερης περιοχής, χρονολογημένη στην ΤΝΛ/ΠΜ I, σημαίνει ότι οι κάτοικοι του Πετρά επέλεξαν την κοιτίδα των προγόνων τους για να αποθέσουν τους νεκρούς τους, αποδίδοντας έτσι σεβασμό στην αδιάλειπτη ιστορική συνέχεια του χώρου.

Τα ταφικά κτήρια έχουν επιφάνεια μεγαλύτερη των 60 τ.μ. και τουλάχιστον 6 δωμάτια, σε μερικές περιπτώσεις έως και 10. Εξάλλου, στο νεκροταφείο ανήκει και βραχοσκεπή όπου ανασκάφηκαν δευτερογενείς ταφές, χρονολογημένες από την

---

¹ Θερμές ευχαριστίες στον Γιάννη Παπαδάτο, που ως αρχαιολόγος της ΚΔ' Ε.Π.Κ.Α. πραγματοποίησε την ανασκαφή 2004-2006, τη Γαρυφαλιά Κωστοπούλου, για την ανασκαφή 2009-2011, την Κλειώ Ζερβάκη για τη συντήρηση των ευρημάτων, τον Χρόνη Παπανικολόπουλο για τις φωτογραφίες και οπωσδήποτε το Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας, η γενναιόδωρη χρηματοδότηση του οποίου μας επέτρεψε τη συνέχιση της ανασκαφής τα τρία τελευταία χρόνια, καθώς και τη συντήρηση των ευρημάτων και τη μελέτη. Ελπίζω ότι θα προωθηθεί το ταχύτερο η απαλλοτρίωση του νεκροταφείου, ώστε να διατηρηθεί το σημαντικό αυτό κρητικό μνημείο.

ΠΜ Ι μέχρι τη ΜΜ ΙΒ (Τσιποπούλου 2010). Είναι πιθανό ότι και άλλες βραχοσκεπές είχαν χρησιμοποιηθεί για ταφές (πρωτογενείς ή δευτερογενείς) στην ευρύτερη περιοχή.

Το νεκροταφείο είναι, όπως προαναφέρθηκε, ουσιαστικά ασύλητο και τα κινητά ευρήματά του είναι εντυπωσιακά. Περιλαμβάνουν, εκτός της μεγάλης ποσότητας κεραμικής και των λίθινων αγγείων, εξαιρετικής σημασίας και τέχνης σφραγιδόλιθους από σκληρούς λίθους αλλά και οστό, χάλκινα εργαλεία καλλωπισμού, ελάχιστα όπλα, καθώς και κοσμήματα από διάφορα υλικά, περιλαμβανομένων και μετάλλινων, από άργυρο και χρυσό. Το σκελετικό υλικό είναι εξαιρετικά καλοδιατηρημένο και σε εκπληκτικά μεγάλη ποσότητα. Παράλληλα με την ανασκαφή, διεθνής ομάδα ειδικών έχει αναλάβει τη μελέτη και δημοσίευση διαφόρων κατηγοριών ευρημάτων, αποτελούμενη από τους Philip Betancourt για την αρχιτεκτονική, James Muhly για τα μέταλλα, Olga Krzyszkowska για τους σφραγιδόλιθους, Susan Ferrence για τα κοσμήματα, Σέβη Τριανταφύλλου για το σκελετικό υλικό, Heidi Dierckx για τα λίθινα εργαλεία, Ελένη Νοδάρου για τις πετρογραφικές αναλύσεις, ενώ η υπογράφουσα είναι υπεύθυνη για τα ανασκαφικά δεδομένα και την κεραμική. Τον Οκτώβριο του 2010 οργανώθηκε στην Αθήνα διεθνές συμπόσιο με θέμα: «Πετράς, Σητεία: 25 χρόνια ανασκαφών και μελέτης», στο οποίο όλα τα μέλη της αποστολής Πετρά, 25 τον αριθμό, παρουσίασαν τις μελέτες τους από τους οικισμούς, το ανάκτορο και τα νεκροταφεία, το μινωικό και το βυζαντινό (Τσίροπουλου 2012).

Το Ταφικό Κτήριο 2

Η παρούσα δημοσίευση αποτελεί προκαταρκτική παρουσίαση των ανασκαφικών δεδομένων του Ταφικού Κτηρίου 2 (TK2), το οποίο είναι προς το παρόν το μόνο πλήρως ανασκαμμένο. Αποτελείται από 7 στεγασμένους χώρους, οι δύο από τους οποίους χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά για την αποθήκευση σκευών και ένα ημιυπαίθριο χώρο (σχ. 2, εικ. 2). Είναι το νεότερο χρονολογικά από τα μέχρι σήμερα ερευνημένα, όπως δείχνουν όχι μόνο τα ευρήματα, αλλά και η θέση του στο νότιο άκρο του πλατώματος του νεκροταφείου. Το TK2 περιλαμβάνει και ταφές σε δύο λάρνακες και ένα πύθιο, που χρονολογούνται στη ΜΜ ΙΑ, δηλαδή την αρχική φάση της Παλαιοανακτορικής (για τον Πετρά), και συνδέονται με σφραγίδες εξαιρετικής τέχνης και ιστορικής σημασίας.

Όλα τα ταφικά κτήρια που έχουν μέχρι σήμερα ερευνηθεί ανήκουν σε εξέχουσες κοινωνικές ομάδες του Πετρά, όπως δείχνουν τόσο η αρχιτεκτονική, εφόσον διαθέτουν σύνθετες κατόψεις και έχουν επιφάνεια μεγαλύτερη των 60 τ.μ., όσο και τα κινητά ευρήματα, π.χ. χρυσά και άλλα μέταλλα κοσμήματα και εργαλεία καλλωπισμού, σφραγίδες, εισηγμένα αντικείμενα από την υπόλοιπη Κρήτη, το Αιγαίο και άλλες μακρινότερες περιοχές και λίθινα αγγεία.

Όμως, το TK2, του οποίου η έρευνα όπως προαναφέρθηκε έχει ουσιαστικά ολοκληρωθεί, ακόμα και με μια προκαταρκτική εξέταση είναι προφανές ότι διακρίνεται από τα υπόλοιπα για τους εξής λόγους:

Λόγω της θέσης του: βρίσκεται στο νότιο άκρο του μεγάλου πλατώματος και σε κάπως υψηλότερο σημείο σε σχέση με το υπόλοιπο νεκροταφείο, σχετικά πιο

ΠΕΤΡΑΣ ΣΗΤΕΙΑΣ: ΠΡΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ - ΠΡΩΙΜΟ
ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ ΤΑΦΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ 2

προστατευμένο από την αιολική διάβρωση, γεγονός στο οποίο οφείλεται η καλή διατήρηση της αρχιτεκτονικής του.

Λόγω της χρονολόγησής του: το ΤΚ2 έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι, προς το παρόν τουλάχιστον, είναι το μόνο στο οποίο φαίνεται η μετάβαση από τις ομαδικές ταφές στις ατομικές, με τη χρήση ταφικών αγγείων, συγκεκριμένα λάρνακων, αλλά και ενός πίθου, ο οποίος πάντως δε φαίνεται να είχε κατασκευασθεί εξ αρχής ως ταφικός, καθώς φέρει προχοή κοντά στη βάση του. Οι ταφές αυτές αποτελούν τις τελευταίες αποθέσεις και βρίσκονταν στα Δωμάτια 1 και 3, τα οποία έχουν άμεση πρόσβαση από το εξωτερικό του κτηρίου.

Ο τρίτος λόγος που καθιστά ιδιαίτερο το ΤΚ2 είναι η ύπαρξη των εξαιρετικών σφραγίδων με τις ιερογλυφικές επιγραφές, οι οποίες, όχι μόνο ανήκουν στην Παλαιοανακτορική περίοδο, αλλά εντάσσονται οπωσδήποτε σε μια ανακτορική οικονομία και διοίκηση. Εντελώς χαρακτηριστικά, από χρονολογική και κοινωνική άποψη, οι σφραγίδες αυτές συνδέονται με λάρνακα, όπως θα δούμε παρακάτω, και προσφέρουν πολύ σημαντικά δεδομένα για τη μελέτη του θέματος των κοινωνικών διαφοροποιήσεων και εξελίξεων που οδήγησαν στη δημιουργία των μινωικών ανακτόρων. Ιδιαίτερα σημαντικό εξάλλου είναι ότι η μελέτη των σφραγίδων από την Olga Krzyszkowska δείχνει ότι οι μοναδικοί αυτοί σφραγιδόλιθοι, τόσο από ιστορική όσο και από καλλιτεχνική άποψη, δε συνδέονται με κανένα από τα μέχρι σήμερα γνωστά εργαστήρια της Κρήτης και επομένως έχουν κατασκευασθεί κατά πάσα πιθανότητα στον ίδιο τον Πετρά (Krzyszkowska 2012). Στο ΤΚ2 διαπιστώνεται με σαφήνεια η μετάβαση από την Προανακτορική στην Ανακτορική περίοδο.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ – ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Σημειώνεται ότι η μελέτη δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί και επομένως οι όποιες απόψεις εκφράζονται εδώ έχουν προκαταρκτική μορφή.

Το Δωμάτιο 1 είναι ορθογώνιο, με διαστάσεις 2,80 x 1,70 μ. και προσανατολισμό Β-Ν. Η είσοδος του βρίσκεται στο μέσο της δυτικής πλευράς, προς τον ημιυπαίθριο χώρο 9, ενώ μια δεύτερη θύρα στο δυτικό άκρο του νότιου τοίχου του επικοινωνεί με το Δωμάτιο 4. Περιελάμβανε τόσο πρωτογενείς, όσο και δευτερογενείς ταφές. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες ήταν οι τελευταίες ταφές *in situ*, σε συνεσταλμένη στάση, εντός πίθου με προχοή και κάδο ως πώμα, και εντός λάρνακας (εικ. 3). Χρονολογούνται στη ΜΜ ΙΑ από δύο κύπελλα με γωνιώδες περίγραμμα και διακόσμηση ανοικτή επί σκοτεινού (εικ. 4.1α). Παρατηρήθηκε στο Δωμάτιο 1, όπως και σε άλλους χώρους του κτηρίου, ότι στην τελευταία περίοδο χρήσης είχαν σκαφθεί λάκκοι για την τοποθέτηση των ταφικών αγγείων, περίπου 20 εκ. βαθύτερα από το επίπεδο θεμελίωσης των τοίχων. Αγγεία που σχετιζόνταν με ανακομιδές χρονολογούνται στη ΜΜ ΙΑ, όπως μια ραμφόστομη πρόχους (εικ. 4.1β).

Το Δωμάτιο 2, ορθογώνιο επίσης, με διαστάσεις 1,10 x 2,90 μ., δεν έχει θύρα. Περιείχε τουλάχιστον δύο δευτερογενείς ταφές, συνοδευόμενες από δύο αγγεία, ένα πιθοειδές με προχοή και ένα χαρακτηριστικό ΜΜ ΙΑ πώμα ή καρποδόχη (εικ. 4.2). Ενδιαφέρουσα είναι η εύρεση αρκετών πεταλίδων κοντά στα οστά, γεγονός που παρατηρήθηκε και σε άλλα δωμάτια του ΤΚ2.

Το Δωμάτιο 3 έχει διαστάσεις 1,90 x 2,30 μ., είσοδο στο βόρειο τοίχο του, προς το χώρο 9, ενώ το δάπεδό του είναι περίπου 20 εκ. βαθύτερο από το δάπεδο του 9. Τόσο τα κινητά ευρήματα, όσο και η στρωματογραφική αλληλουχία εντός του χώρου αυτού τον καθιστούν ένα από τα σημαντικότερα σύνολα της ανατολικής Κρήτης για τη μετάβαση από την Προανακτορική στην Παλαιοανακτορική περίοδο. Η πρώτη φάση της μελέτης των ευρημάτων, ιδιαίτερα του σκελετικού υλικού, δε μας επιτρέπει προς το παρόν την πλήρη ανάλυση και πολύ περισσότερο την κατανόηση της σημασίας των ταφών στο χώρο αυτό, ο οποίος είναι ο πλέον επιφανής, μέχρι σήμερα, όλου του νεκροταφείου. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι πρωτογενείς ταφές, από τις νεότερες του νεκροταφείου. Οι κυριότερες ταφικές αποθέσεις του χώρου ήταν οι εξής: στο κέντρο του περίπου υπήρχε μια ανακομιδή, συνοδευόμενη από τέσσερις σφραγιδολίθους (εικ. 4.3), οι δύο με ιερογλυφικές επιγραφές, μια ακιβάδα με οπή ανάρτησης-περιαπτο, ένα χρυσό κρίκο, τρεις χάλκινες τριχολαβίδες και μια χρυσή ταινία. Η ταφή δε συνοδευόταν από κεραμική, αλλά οι σφραγίδες την κατατάσσουν στη MM IIΑ. Πιθανότατα ο νεκρός αυτός ήταν ενταφιασμένος αρχικά μέσα σε μεγάλη λάρνακα, την οποία άδειασαν για να δεχθεί άλλη, ακτέριστη ταφή. Η λάρνακα αυτή βρέθηκε τοποθετημένη πλάγια, με το στόμιό της προς τον ανατολικό τοίχο του δωματίου (εικ. 5). Λίγο βαθύτερα από τη λάρνακα υπήρχε άλλη μια πρωτογενής ταφή, συνοδευόμενη από MM I πρόχου (εικ. 4.4) και μια τριεδρική πρισματική σφραγίδα, με παράσταση λύκου, αγριμιού και κρίνου. Μια ακόμα πρωτογενής ταφή είχε γίνει σε λάκκο σκαμμένο κάτω από το επίπεδο θεμελίωσης των τοίχων του δωματίου και συνοδευόταν από μια MM IIΑ πρόχου και ένα χάλκινο εργαλείο.

Το Δωμάτιο 4 βρίσκεται στα νότια του 2, με το οποίο επικοινωνεί και έχει διαστάσεις 1,25 x 1,70 μ. Βρέθηκε άδειο από ταφές. Είναι πολύ πιθανό ότι αρχικά περιείχε ταφές οι οποίες στη συνέχεια απομακρύνθηκαν και το δάπεδο καθαρίστηκε, εκτός από ελάχιστα μικρά οστά. Στη συνέχεια ο χώρος επικώθηκε με μέτριους λίθους και ένα ιδιαίτερα μεγάλο λίθο, προφανώς για να δηλωθεί ότι σφραγίστηκε.

Το Δωμάτιο 5, ο μικρότερος χώρος του TK2, με εσωτερικές διαστάσεις 1,15 x 1,70 μ., βρίσκεται ανατολικά του 4 και νότια του 2. Όπως και το 2, δεν έχει θύρα επικοινωνίας με άλλο χώρο του κτηρίου. Βρέθηκε και αυτό άδειο από ταφές. Μοναδικό εύρημα της περιοχής ήταν ένας αποσπασματικά σωζόμενος υψίπους λύχνος, που βρέθηκε σε υψηλό, σχεδόν επιφανειακό στρώμα.

Τα Δωμάτια 7 και 8 αποτελούν προσθήκη στο κτήριο² σε μια νεότερη αρχιτεκτονική φάση. Το 8, με διαστάσεις 0,60 x 2,35 μ., έχει θύρα στο νότιο άκρο του ανατολικού του τοίχου για απευθείας πρόσβαση από το εξωτερικό. Φέρει επίσης θύρα στο μέσο του δυτικού του τοίχου προς το Δωμάτιο 7, το οποίο έχει διαστάσεις 1,75 x 1,95 μ. Οι δύο αυτοί χώροι είχαν χρησιμεύσει αποκλειστικά για την αποθήκευση σκευών, που είχαν προφανώς χρησιμοποιηθεί για ταφικές τελετουργίες και δεν έδωσαν καμία ένδειξη ταφών. Ενδιαφέρον είναι ότι βρισκόνταν σε άμεση γειτνίαση όχι μόνο με τον ελεύθερο χώρο που περιέβαλε το TK2, αλλά και

² Ο αριθμός 6 έχει δοθεί σε ένα θρανίο, βλ. σخ. 2

ΠΕΤΡΑΣ ΣΗΤΕΙΑΣ: ΠΡΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ - ΠΡΩΙΜΟ
ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ ΤΑΦΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ 2

με τα εξωτερικά θρανία, στα οποία θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά παρακάτω. Το Δωμάτιο 7 περιείχε 34 πινάκια, αποθηκευμένα τα περισσότερα το ένα μέσα στο άλλο (εικ. 6), έξι πρόχους, δύο καρποδόχες, ένα κύπελλο, μια γεφυρόστομη πρόχου, ένα πύραυνο και ένα πιθοειδές, στις γωνίες του, πιθανώς αρχικά τοποθετημένα σε ράφια. Το Δωμάτιο 8 περιείχε επτά πινάκια και ένα πιθοειδές. Στους ίδιους χώρους υπήρχαν μικρές ποσότητες οστών ζώων και όστρεα.

Ο χώρος 9 δεν έχει βόρειο τοίχο. Οι διαστάσεις του είναι 2,60 x 2,40 μ. Η ανατολική του πλευρά έσωζε δάπεδο από μικρούς λίθους. Περιελάμβανε δύο συγκεντρώσεις θραυσμένων και αποσπασματικών οστών, η μία βόρεια της εισόδου προς το Δωμάτιο 3 και η άλλη στο κέντρο του, οι οποίες περιείχαν και κομμάτια κρανίων.

Εξωτερικά και γύρω από το ΤΚ2 είναι σαφής η διευθέτηση του χώρου για την εξυπηρέτηση της λειτουργίας οργανωμένων τελετών από τους ζώντες, οι οποίες είτε θα συνδέονταν με τις πράξεις ενταφιασμού ή και με άλλες χρονικές στιγμές, εφόσον φαίνεται ότι το σημαντικό αυτό ταφικό μνημείο αποτελούσε σημείο αναφοράς για μεγαλύτερη ομάδα πληθυσμού από αυτήν που το είχε χρησιμοποιήσει για τις ταφές των μελών της, και πιθανότατα και μετά το τέλος της χρήσης του. Φαίνεται δηλαδή ότι η επιφανής κοινωνική ομάδα, η οποία το έκτισε και το χρησιμοποίησε, έφθασε να έχει ιδιαίτερη σημασία για την πόλη του Πετρά και κατά την Παλαιοανακτορική περίοδο.

Κτιστά θρανία υπάρχουν γύρω από τα Δωμάτια 7 (δύο, στο δυτικό και το νότιο τοίχο), 3 (δύο, στο νότιο και το δυτικό τοίχο), στο 8 (στο νότιο τοίχο), στο 5 και στο 2 (στον ανατολικό τοίχο) (σχ. 2). Η ύπαρξή τους δηλώνει επίσης την ιδιαίτερη σημασία του ΤΚ2, διότι στα άλλα ανασκαμμένα ταφικά κτήρια η ύπαρξη θρανίων δεν έχει εξακριβωθεί με βεβαιότητα. Τα θρανία είναι μάλλον πολύ χαμηλά για να είχαν χρησιμεύσει ως καθίσματα, αλλά πιθανότατα πρέπει να χρησιμοποιήθηκαν για εναπόθεση προσφορών. Πράγματι, αν και δε βρέθηκαν *in situ* αναθήματα πάνω στα θρανία, πεσμένα εμπρός από αυτά υπήρχαν αρκετά, κυρίως πινάκια. Ιδιαίτερα στο ανατολικό τμήμα του κτηρίου, προφανώς για λόγους συμβολικούς, όχι μόνο υπάρχει μακρότατο θρανίο, το οποίο μάλιστα γωνιάζει και συνεχίζεται και μετά τη βορειοανατολική γωνία, αλλά και πλατύτερη κλιμακωτή πλατφόρμα στο μέσο της πλευράς, απαρτιζόμενη από τρία χαμηλά σκαλοπάτια (εικ. 7). Σε άμεση συνάφεια με αυτήν υπήρχαν τρία πλήρη και δώδεκα αποσπασματικά πινάκια, ενώ άλλα τρία βρέθηκαν εμπρός από το μακρό θρανίο της ανατολικής πλευράς. Επίσης, σε άμεση σχέση με το πλατύ θρανίο στη δυτική πλευρά του Δωματίου 7 υπήρχαν άλλα τρία πινάκια.

Σχετική με τελετουργίες και δηλωτική της σημασίας του ΤΚ2 είναι η διευθέτηση ελεύθερου χώρου-αυλής, διαστάσεων περίπου 230 τ.μ., που το περιτρέχει και από τις τέσσερις πλευρές του και δεν αποκλείεται να περικλειόταν αρχικά από περίβολο, για τον οποίο υπάρχουν δύο τουλάχιστον ενδείξεις. Πρόκειται για δύο τμήματα τοίχων, κατασκευής πολύ αμελέστερης των τοίχων του κτηρίου, επομένως κατά πάσα πιθανότητα αρχικά χαμηλότερων, ένα στα ανατολικά και ένα στα βόρεια του.

ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ ΜΕΤΑΞΙΑ

Στο ανατολικότερο τμήμα του ελεύθερου αυτού χώρου και πολύ κοντά στο σωζόμενο τμήμα πιθανού περιβόλου, έχει ανασκαφεί απόθεση παλαιοανακτορικών αγγείων, κυρίως πόσεως, συμπεριλαμβανομένων πολλών καμαραϊκών, πιθανότατα αναθηματικού χαρακτήρα. Η ανασκαφή του 2011 έδειξε ότι το νεκροταφείο περιείχε και άλλες ανάλογες αποθέσεις σε σχέση με άλλα ταφικά κτήρια. Η συνέχιση της ανασκαφής του νεκροταφείου του Πετρά και της μελέτης του εξαιρετικής σημασίας ΤΚ2 αναμένεται να προσφέρει πολλά νέα στοιχεία που θα συμβάλλουν ουσιαστικά στην κατανόηση της προανακτορικής και παλαιοανακτορικής Κρήτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τσιποπούλου, Μ., 2011. Πρόσφατα ευρήματα στον Πετρά Σητείας. Οι ανασκαφές του 21^{ου} αιώνα. Στο: *Ι' Κρητολογικό*, τόμ. Α3, σ. 337-364.

Τσιποπούλου, Μ., 2010. Προανακτορική ταφική βραχοσκεπή στον Πετρά Σητείας. Πρώτη ανακοίνωση. Στο: *ΑΕΚ*, 1, σ. 121-133.

Krzyszowska, O., 2012. Seals from the cemetery of Petras: a preliminary overview Στο: M. Tsiopoulou (επιμ.), *Petras, Siteia. 25 Years of Excavations and Studies. Acts of a two-day Conference held at the Danish Institute at Athens, 9-10 October 2010*. Monographs of the Danish Archaeological Institute at Athens, vol. 16. Athens: The Danish Institute at Athens, σ. 145-160.

Tsiopoulou, M. (επιμ.), 2012. *Petras, Siteia. 25 Years of Excavations and Studies. Acts of a two-day Conference held at the Danish Institute at Athens, 9-10 October 2010*. Monographs of the Danish Archaeological Institute at Athens, vol. 16. Athens: The Danish Institute at Athens.

PETRAS SITEIA: PREPALATIAL - EARLY

PROTOPALATIAL HOUSE TOMB 2

ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ ΜΕΤΑΞΙΑ

The Prepalatial and Early Protopalatial cemetery at Petras Siteia comprises a number of house tombs with complex plans and at least one rock shelter, which was used for secondary burials. To date 11 house tombs have been identified and completely or partially excavated. House Tomb 2, completely excavated and under study by a team of specialists, was probably the latest to be constructed. It comprises 8 rooms and covers an area of more than 60 m².

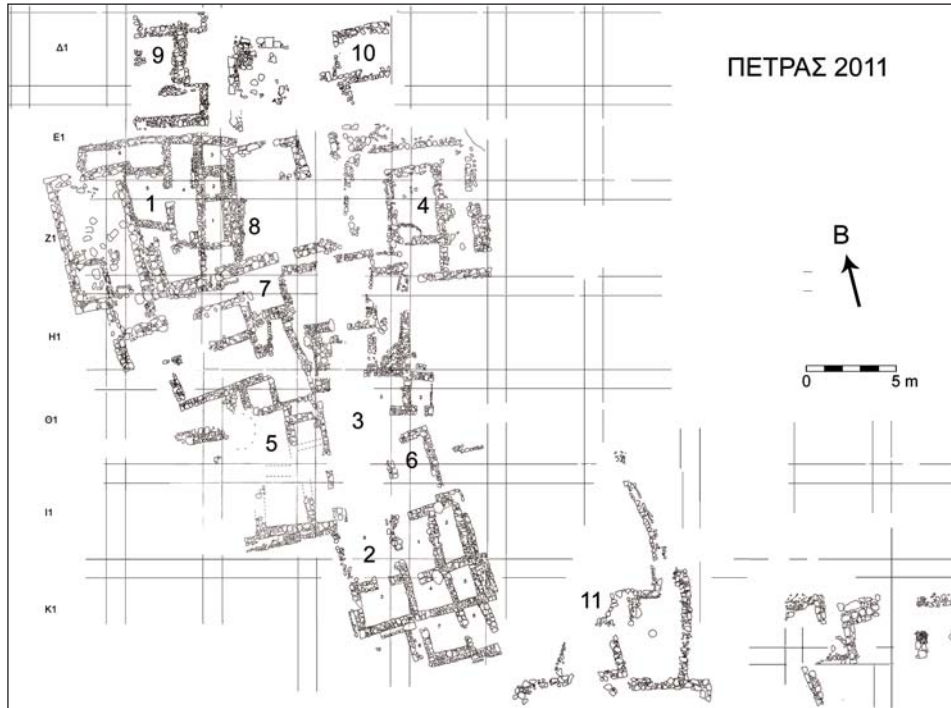
ΠΕΤΡΑΣ ΣΗΤΕΙΑΣ: ΠΡΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ - ΠΡΩΙΜΟ
ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ ΤΑΦΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ 2

This construction is the most important within the cemetery for the following reasons:

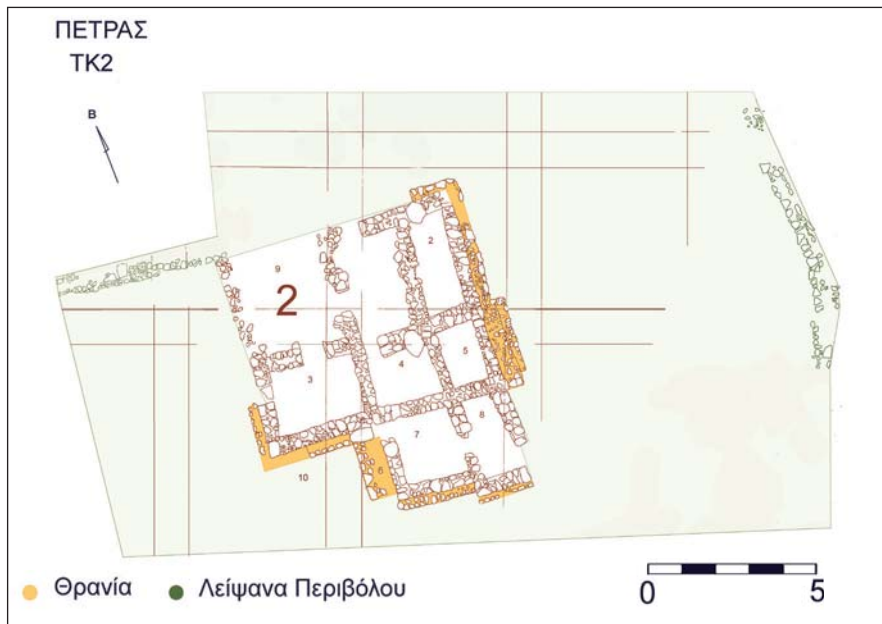
Because of its position: It is situated at the south end of the large plateau of the cemetery in an area relatively more protected from the strong winds and therefore is well preserved.

Because of its dating: House Tomb 2 is particularly important, as it demonstrates very clearly the transition from the Prepalatial to Protopalatial burial customs, i.e. from the communal to the individual burials, in clay larnakes and a pithos. These burials are the most recent in the House Tomb 2 and were found in Rooms 1 and 3, which have direct access from the exterior area.

The third reason that makes House Tomb 2 unique is the existence of a group of five exceptional seals, made of hard stones, two of them bearing hieroglyphic inscriptions. These seals not only belong to the Protopalatial period but give evidence for a palatial economy and administration.

Σχ. 1. Νεκροταφείο Πετρά 2011.

Σχ. 2. Κάτοψη Ταφικού Κτηρίου 2 και περιβάλλον χώρος.

ΠΕΤΡΑΣ ΣΗΤΕΙΑΣ: ΠΡΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ - ΠΡΩΙΜΟ
ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ ΤΑΦΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ 2

Εικ. 1. Νεκροταφείο Πετρά 2011, από Ν.

Εικ. 2. Ταφικό Κτήριο 2, αεροφωτογραφία.

Εικ. 3. Ταφικό Κτήριο 2. Δωμάτιο 1:
1) ταφικός πίθος και λάρνακα από Β,
2) ταφικός πίθος και λάρνακα από Δ.

Εικ. 5. Ταφικό Κτήριο 2. Δωμάτιο 3, λάρνακα από Δ.

Εικ. 6. Ταφικό Κτήριο 2. Δωμάτιο 7, αποθηκευμένα πινάκια από Α.

Εικ. 7. Ταφικό Κτήριο 2. Ανατολική πλευρά, κλιμακωτή πλατφόρμα από Α.